

Atatürk'ün Hazırladığı Geometri Terimleri Kitabı¹

Zeki Dilek

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Geometri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Başkanlığı Yayınları:905, Atatürk Dizisi:4, Ankara, 2008, VIII+47 sayfa.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk bizzat kaleme aldığı Nutuk'un son bölümünde "Saygıdeğer Efendiler, sizi günlerce işgal eden uzun ve teferruatlı nutkum, nihayet geçmişe karışmış bir devrin hikâyesidir. Bunda milletim için ve gelecekteki evlâtlarımız için dikkat ve uyanıklık sağlayabilecek bazı noktaları belirtebilmiş isem kendimi bahtiyar sayacağım. Efendiler, bu nutkumla, millî varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin, istiklâlini nasıl kazandığını, ilim ve tekniğin en son esaslarına dayanan millî ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım. Bugün ulaştığımız sonuç, asırlardan beri çekilen millî felâketlerin yarattığı uyanıklığın eseri ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir"² ifadesiyle hem geçmişî özetlerken hem de geleceğe önemli işaretlerde bulunmaktadır.

Büyük bir azim, inanç, coşku, zeka, bilinç sonucu ve örneği olan Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün yetmişinci, harf devriminin (3 Kasım 1928) sekseninci, Dil Bayramı'nın yetmiş beşinci yıl dönümünde Atatürk'ün yazdığı Geometri kitabının yeni baskısını okuyuculara ulaştırdığı için Türk Dil Kurumu'nu kutluyoruz.

Eserin, Devlet Basımevi tarafından 1937 yılında İstanbul'da yapılan ilk baskısının dış kapağında; "Geometri öğrenenlerle, bu konuda kitap yazacaklara kılavuz olarak Kültür Bakanlığınca neşredilmiştir"³ ifadesi yer almakta olup Atatürk tarafından hazırlanan bu kitabın amacı da belirtilmiştir.

Kitabın ilk baskısından yetmiş yıl sonra kuşe kağıda yapılan son baskısına ilave edilen renkli çizimlerle yeniden tasarlanan iç sayfaların sonuna, Atatürk'ün Geometri kitabında kullandığı ve tanımladığı terimlere ait bir de dizin eklenmiştir. Kitabın renkli ve ciltli olarak hazırlanan dış kapağında ise Atatürk'ün bir defter üzerinde yaptığı bir çalışmayı gösteren siyah-beyaz bir fotoğrafı ve kitabın ilk baskısının kapağı yer almıştır.

Bu özel basıma sunuş yazan Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Haluk Akalın; 'Türkçenin bilim dili olarak gelişmesi, zenginleşmesi ve özleşmesi düşüncesinde olan Atatürk'ün türettiği Türkçe terimlerin bu konuda çalışanlara kılavuzluk etmesi yanında, Türkçe sevgisini gösterdiğini de ifade etmektedir. Mustafa Kemal'in bu ilgisinin, 1905 yılında Selanik'te Bulgar Türkoloğu Mon'lof a Latin kaynaklı alfabeye geçirilmesi gerektiğini söylediği gençlik yıllarına kadar uzandığı da görülmektedir.⁴ Atatürk'ün Türk dili üzerinde yaptığı çalışmalar ve eserin hazırlığından tamamlanmasına kadar ki gelişmeler hakkında kitabın sunuş kısmında geniş bir etüd yer almıştır.

Esere Türk Dil Kurumu Başuzmanı Agop Dilâçar'ın 1971 yılında yazdığı önsöz de eklenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk Geometri kitabını A. Dilâçar'ın ifadesiyle; 'ölümünden bir buçuk yıl kadar önce III. Türk Dil Kurultayı'ndan hemen sonra 1936-1937 yılı kış aylarında Dolmabahçe Sarayında kendi eliyle yazdığı, Atatürk'ün eleştirileri daima memnunlukla karşıladığı, yeni sözcük ve terimlere bir deneme hakkı tanıdığını, amacının daima daha uygun'a doğru ilerlemek ve önerilen değişiklikleri haklı görünce hemen benimsediği belirtmektedir. Atatürk'ü, siyaset olaylarının büyük bir devlet adamı yaptığı gibi, yurdun kültür sorunları da onu büyük bir eğitimci durumuna getirdiğini, bu nitelikleriyle

¹ ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ, Sayı 63, Cilt: XXI, Kasım 2005

² Nutuk, Yayına haz. Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ, Ankara, 2007, s.607.

³ Mustafa Kemal ATATÜRK, Geometri, İstanbul, 1937.

⁴ Mustafa Kemal ATATÜRK, Geometri, Ankara, 2008, s.v.

bir önder değil, içten, özden, yüreği açık bir Ata, kılıcı ile ulusunu kurtaran, kalemi ile de onu yükselten bir şahsiyet olarak tanımlamaktadır.⁵

Eser, “Başlangıç Tarifler” başlığı altında; cisimlerde var olan üç boyutun açıklanması ile başlar. Daha sonra hacmin açıklaması yapılır. Hacim ile yüzey arasındaki fark belirtildikten sonra çizginin tarifi yapılır. Geometrinin nasıl bir ilim olduğu açıklanır. Eser üç kısımdan meydana gelmiştir.

Birinci Kısımında; Çeşit çizgilerin anlatımı yapılmasının ardından , çember başlığı altında dayire, yay, derecenin anlatımı misallerle verilip çap, yarıçap, kiriş, ok, kesek, değme kelimelerinin anlamı açıklanmıştır. Paralel sözcüğünün açıklanmasından sonra, açı tanımı yapılarak, çeşitli açılar misallerle anlatılmıştır. Devamında doğru çizginin türlü durumları ele alınarak doğru, eğik, yatay çizgiler misallerle açıklanmış, bu çizgilerden meydana gelen açılarının tanımı ve derece olarak hesapları birer misalle anlatılmıştır. Çok kenarlarla çitlenmiş olan bir düzey parçası olarak tanımlanan poligonlar; üçgen, dörtgen, beşgen, altıgen, yedigen ve sekizgenlerin açıklanmasının ardından, üçgenlerin çeşitleri ve açı değerleri ile paralelkenar, dikey dörtgen, eşkenar dörtgen, kare ve yamuk da dörtgenler ismi altında yine misallerle açıklanmıştır.

İkinci Kısım; düzeylerin Ölçülmesine ayrılmıştır. Birinci kısımda tanımı yapılan geometrik şekillerin alan hesaplarının nasıl yapılacağı yazılı olarak ifade edilirken, matematik işlemleriyle de bu anlatım misallendirilmiştir. Bazı düzeylerin alan hesaplarının işlemlerinde değişik çözümler de gösterilmiş ve buna ait örnek de eserde yer almıştır. Ayrıca, imsel şekillerin çevreleri ile alanları arasında oran hesaplamaları işlem olarak örneklerle gösterilmiştir.

Üçüncü Kısım ise katıylar başlığı altında; silindir, pürüzma, koni, piramet ve yürenin anlatımları yanında, alan ve hacim işlemlerinin nasıl yapılacağı verilen misallelerle ifade edilmiştir.

Eserin son kısmında yer alan ‘Atatürk’ün geometri kitabında kullandığı ve tanımladığı terimler’ başlığı altında bir dizin verilmiştir. Atatürk’ün kullandığı ve tanımladığı terimlerin sayısının yüz yirmi dokuz olduğu, bu terimlerin abece sırasıyla verildiği, terimlerin tanımları Atatürk’ün üslubuna ve yazımına olabildiğince sadık kalınarak yapıldığı ifade edilmiştir. Ancak bazı tanımların sözlük düzeni içerisinde verilebilmesi için yalnızca söz diziminde küçük değişikliklere gidildiği belirtilmiştir.

Türk Dil Kurumu tabii ki bir ihtiyaçtan doğdu. Bu ihtiyaca Türk aydınının diline karşı saygısız ve seviyesiz davranışının neticesi olarak dilimize giren Arapça, Farsça ve Fransızca kelime oranının nerdeyse % 70 kadar çıkmış olmasıdır. Bu çirkin tablonun karşı yakasında ise öncelikle köyde sonra ise, kasaba ve merkeze uzak yerleşim yerlerinde öksüz ve kimsesiz bir Türkçenin yaşamış olmasıdır.

Atatürk Önce harf devrimini sonra Türk dilinde kendi kaynaklarına dönüş hareketini yapmış olmakla büyük bir yol aldı. Ancak fen ve tabiat bilimleri ile sağlık biliminde olur olmaz bir keşmekeşin yaşanmakta olduğunu görünce Prof. Dr. Sadık TURAL’ın söyleşiyle “siyaset dehası olmanın gereği” biçiminde anlaşılacak bir çalışma ortaya koyarak geometri terimler kitapçığını hazırladı.

Büyük bir asker, devlet adamı, önder, eğitimci deha olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk Nutuk’ta ifade ettiği “...Millî varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin, istiklâlini nasıl kazandığını, ilim ve tekniğin en son esaslarına dayanan millî ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu...” anlatmanın en güzel örneğinin hayatının son yılında yazdığı Geometri kitabıdır. Eserin yayına hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür eder, çalışmalarında başarılar dilerim.

⁵ A.g.e., S.XVII.